

3. Bygninger og anlegg

3.5.2. Vedlikehold av flistak

Informasjonsbladet er utgitt i samarbeid mellom Norsk Kulturarv og Riksantikvaren. Bladet inngår både i Norsk Kulturarvs håndbok om vedlikehold av trehus og i Riksantikvarens informasjon om kulturminner.

Utgitt april 1996.

Fotografisk opptrykk 2010.

Trykk: DMT kommunikasjon AS

Generelt

Benevnelsene varierer fra sted til sted, flis, stikker, spon og shingel er vanlige benevnelser, det finnes sikkert flere. Leggemåten er vanligvis sideveis oppå hverandre, su-legging, for så å legge i motsatt retning i raden ovenfor. Det kan også legges samme vei over hele taket, avhengig av lokale værforhold. Saget flis legges vanligvis i forbandt med en liten spalte mellom hver flis. Saget flis kan både være rett og kileformet i lengderetningen. Flis og spon er produsert i furu, gran, osp og eik, avhengig av stedlig tradisjon og vegetasjon. Furufelis er mest sårbar for sprekking ved belastning.

Flis lages på flere måter, de forskjellige flistypene er:

Håndstukket flis, gjenkjennes ved at årringene er tydelig uthevet på overflaten. Dette pga av at den er sprekt ifra hverandre med en tykk håndkniv. Vedstrukturen er hel. Stikker er vanligvis radialt kløvet, og blir dermed kileformet i tverretningen.

Høvlet flis, gjenkjennes ved at overflaten er glatt, dette gjelder både fastmontert høvel og hestehøvel. Kvalitet gjenkjennes ved at fibrene er kuttet i en retning.

Legging av flistak på Mårem Nordre, Atrå. Her tekkes taket med høvlet flis. Foto: Hans Marumrud.

Saget flis, gjenkjennes ved mere ru overflate, spor etter sagskur.

Skader og skadeårsaker

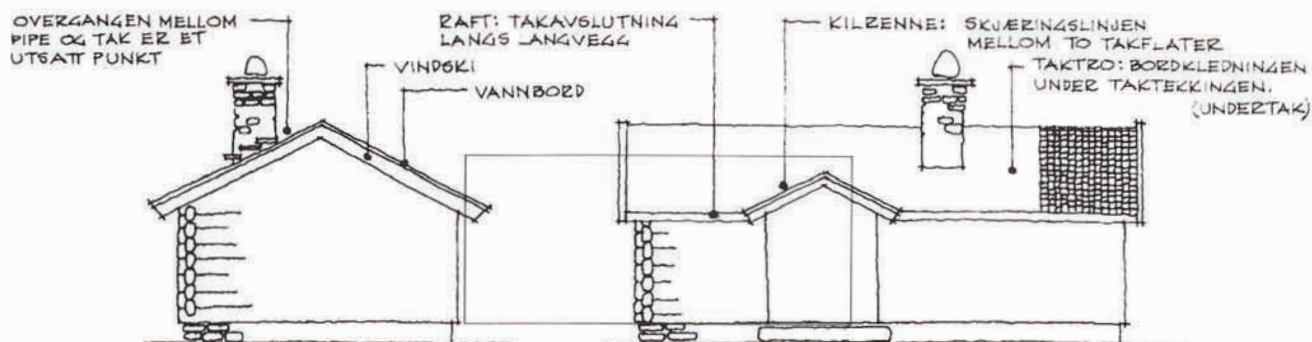
Nedre del av taket og den del av taket hvor vinden blåser mest mot, vil normalt få størst fukt, og vil derved være mest utsatt for skader. Dersom den ene sida får markert mindre sol, vil også det være en årsak til seine-re opptørking.

Ytterkantene av taket; rafter, vindskier og mønebord er ofte utsatt. Er det pipe på taket, er dette kanskje det vanskeligste stedet. Midt på taket kan det også forekomme lekkasje på grunn av sprekke fliser, mose eller bøss. Utvendig kan lekkasjer synes ved at mindre felt buler eller synker. Innvendig blir det vått under flisa og på taksperrer. Er det undertak, er det verre å oppdage lekkasjer i tide. Da må kontrollen være nøye oppå taket. Skadestedet er som regel litt lenger opp på taket enn det ser ut til fra undersiden, kanskje en havmeter til en meter lenger opp. Er det synlig sprekke eller løse fliser, må disse kontrolleres nøye. Er det fare for lekkasje, kan flisene skiftes, men det kan også gjøres mere skade enn nytte ved slike utskiftninger. Venter en så lenge med å reparere et skadested at det er lekkasje, må det imidlertid repareres med en gang. Feltet må være så stort at det er sikkert at alle skadete fliser blir skiftet.

Overflatebehandling

Når taket er børstet reint, kan det smøres på tjærelåg til beskyttelse mot råtning. Har flisa ligget på taket i en del år, vil overflaten være så tørr at den vil trekke inn litt av den tyntflytende lågen. Ikke trakk direkte på flisa. For å utføre arbeid på taket kan det legges opp to stiger, og så en plank oppå stigen for å gå på. Det kan også legges ut bord på taket. Under mønebordet kan det legges

De vanligste betegnelser på detaljer som angår takteking med flis.

zinkbeslag som stikker ca 5 cm nedover taket. Avrenning fra beslaget er med på å hindre mose på taket. I enkelte områder har det vært vanlig å stryke flisa med jernvitriol. Jernvitriol har også vært blandet i vannet som ble brukt til å koke kubbene i, før produksjon av flisa.

Utbedring

I nesten alle tilfeller av reparasjon/restaurering bør fagfolk kontaktes, slik at huseier kan få veiledning eller arbeidet utført. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen eller Riksantikvaren kan være behjelpelig med henvisning. Hovedregelen er at arbeidet skal utføres med tilnærmet samme kvalitet på materialer som det er brukt før, både når det gjelder utmalming og årringsavstand. Verktøy som blir benyttet bør etterlate samme spor i treverket som det opprinnelige.

Først må taket beskyttes mot brekkasje ved tråkking. Ved lekkasje eller brekkasje må en bytte ut de skadde flisene. Flisene løsnes ved at en bruker et tynt flattjern på ca 60 cm og setter dette opp mot spikeren i flisa og slår flattjernet oppover til spikeren er ute. Så kan flisa trekkes frem. Ny flis settes på plass og nå må spikeren settes i lekta nedenfor der den satt før, men helst litt innunder kanten av flisa over. Ved bytting av større felter tas øverste rekka ut på denne måten og de nedenfor tas med hammer. Så kan en legge ny flis nedentil og spikre

øverste rekka som forklart over. Spikeren som brukes er 17x52mm flisepiker, eller om dette ikke kan skaffes, kan en bruke 22x50mm blank spiker. En kan ved reparasjon risikere at flisen må stå på skrå.

I utgangspunktet skal sprekte, kløvde, løse eller manglende fliser repareres så fort som mulig. Men fordi en kan knekke og ødelegge mer ved reparasjon, kan det av og til være fordelaktig å vente til en kan bytte ut større deler, eller til det er lekkasje. En må også vurdere levetiden på resten av taket når en trenger å reparere. Dersom det er jordfylling under flisa, er det nok en fordel å reparere taket så fort en ser mulighet for lekkasje.

Forebyggende tiltak

All vegetasjon i nærheten av taket, både lauvtrær og bartrær, er til skade for flisa. Barnåler og lauv legger seg på taket, og holder på fuktighet. Dette er igjen med på dannelse av mose. For å hindre at lauv og barnåler skal feste seg, bør taket børstes av hver vår. Det er lettest å børste taket rent når det er tørt, men lav og mose er muligens lettere å børste vekk når den er rå. Er det mulig av hensyn til sammenheng mellom hus og omgivelser, bør vegetasjon som står nært opp til huset fjernes.

Litteratur og henvisninger

Godal, J: *Tre til teking og kledning*, Landbruksforlaget 1994
Gjertsen, K.J.: «Sponklyving og sponkledning». *Årbok for Nordmøre*, 1988.

Rådene som gis er basert på grunnprinsipper innen bygningsvernet. De viktigste er:

- Mest mulig av alle deler av bygningen skal bevares. Derfor må inngrepene ved vedlikehold eller utbedring være så små som mulig.
- Det er bedre å vedlikeholde framfor å reparere, og det er bedre å reparere framfor å skifte ut.
- Det må brukes tradisjonelle materialer både ved vedlikehold og evt. reparasjon.
- Skjulte deler av bygningen (konstruksjon) er like viktige å ta vare på som synlige (fasade).
- Hvis man må endre, er det bedre å føye noe til enn å fjerne originale eller gamle deler. Det beste bygningshistoriske "arkivet" er bygningen selv.
- Gamle ombygninger og endringer av en bygning er ofte viktige å bevare. De kan fortelle om bygningens livshistorie gjennom skiftende stilretninger og bruk.

I og med at alle gamle bygninger er forskjellige, kan noen av rådene som gis, ha generell karakter. Utførelsen i hvert enkelt tilfelle må tilpasses bygningen. Den viktigste informasjonen om vedlikeholdsmetode og materialbruk finner man nemlig ikke i dette bladet eller i noen lærebok, men i bygningen selv og i den lokale byggeskikken på stedet.